

# MY S NIMI A ONI S NAMI

Metodické listy pre učiteľov stredných škôl  
k téme spolužitia s menšinami

Juraj Jančovič, Kristína Jamrichová



## Milé pedagogičky, milí pedagógovia

Predstavujeme Vám metodické listy, ktoré vznikli ako jeden z výstupov projektu *Podpora vzájomného porozumenia medzi národnostnou väčšinou a menšinami prostredníctvom mediálnej výchovy*, realizovaného občianskym združením Človek v ohrození.

Metodické listy, ktoré sú súčasťou sady vzdelávacích materiálov pre stredné školy, sa k Vám dostávajú v elektronickej podobe. Sú rozdelené na kapitoly podľa jednotlivých dokumentárnych filmov, ku ktorým sa metodický materiál vzťahuje. Dokumentárne filmy dodávame na DVD nosičoch alebo prostredníctvom internetového odkazu na stiahnutie.

Každá kapitola obsahuje:

**Informačnú časť** zahŕňajúcu názov filmu, ktorého sa týka metodický text, ročník, pre ktorý je didaktický balíček určený, tématický okruh výuky, do ktorého kapitola spadá, čas potrebný na použitie metodiky, pomôcky a edukačné ciele.

**Vlastnú metodickú časť**, tzn. postup prípravy pred premietaním filmu, evokáciu problematiky, uvedomenie problematiky, námety na reflexiu po filme, prílohy potrebné k diskusii („list pozorovateľa“, informačné slidy a iné).

Každá kapitola sa vzťahuje k jednému dokumentárnemu filmu, ktorý budú žiaci a žiačky na hodine Občianskej náuky, Etickej výchovy alebo Dejepisu sledovať. Z témy každého filmu vychádza následná diskusia a interaktívne výukové hry.

Jednotlivé dokumenty boli vybrané s ohľadom na aktuálnosť ich tém, na potrebu ich vstupu do širšieho povedomia detí a mládeže, odtabuizovania či zbavovania spoločenských klišé. Pri výbere sme tiež zohľadnili súvis témy so slovenským kontextom, ako i postrehy pedagógov a žiakov z našich minulých projektov. Zároveň veríme, že vybrané filmy, ich témy i forma spracovania budú pre deti a mládež dostatočne pútavé a príťažlivé.

Dúfame, že Vás predkladaný metodický materiál zaujme a bude inšpirujúcou pomôckou pri diskusii o spolužití s menšinami na hodinách spoločensko-vedných predmetov.

Nasledujúce strany sú venované ideám, ktoré nás viedli k tvorbe predkladaného metodického materiálu a legislatívnym náležitostiam o národnostných menšinách žijúcich na Slovensku. Ďalší text potom prináša reálie jednotlivých menšín a informácie o stereotypných predstavách o nich vyskytujúcich sa vo väčšinovej spoločnosti našej krajiny, ktoré boli ústredným či vedľajším námetom dokumentárnych filmov.

*Autori*  
*OZ Človek v ohrození*

# MY S NIMI A ONI S NAMI

Svet je jedno miesto, i keď v ňom prirodzene existujú lokálne odlišnosti. Nórsky antropológ Thomas H. Eriksen pripomína,<sup>1</sup> že svet nie je tvorený kultúrami, ale ľuďmi. Kultúry majú veľmi chimérickú povahu a rôzne sa prelínajú. Na kultúru sa nemožno pozeráť ako na niečo, čo by malo fyzické hranice a nemožno ju chápať ako vec, ktorá náleží ľuďom. Kultúra je systém poznania, hodnôt, vzorov a javov ľudskej činnosti, ktorý je v prvom rade dynamický.

Bohužiaľ sme vychovávaní k tomu, aby sme (často bezmyšlienkovite) rozprávali o kultúre v množnom čísle, o slovenskej kultúre, maďarskej, francúzskej, prístahovaleckej, o indiánskej či africkej kultúre. Ako keby tieto rozmiery prechádzali históriou ako nemenné štruktúry. Čo to však znamená maďarská kultúra alebo slovenská kultúra? Boj za definovanie „typického“ vo svojej „kultúre“ je podľa Erikse- na nezmyselný. Nezmyselný preto, že sociálna realita „tam vonku“, to, čo je „čisto“ alebo „typicky“ slovenské, maďarské, akékoľvek, sa mení rýchlejšie, než je mapa našich hraníc schopná zaznamenať.<sup>2</sup>

Na juhu Slovenska napríklad žijú Maďari, ktorí sa zväčša nesotožňujú s maďarskými Maďarmi. Kultúra maďarských Maďarov im môže a nemusí byť blízka. Slovenskému Maďarovi z dediny v juhoslovenskej oblasti však bude pravdepodobne bližšia kultúra jeho suseda Slováka, tiež žijúceho od malička na dedine, než kultúra jeho maďarského rovesníka, ktorý celý život prežil v Budapešti. Podobne prirovnáva Eriksen nórskeho rybára k obyvateľom nórskeho mesta; ľudia z takého Osla budú mať mentalitou asi bližšie k obyvateľom Barcelony než k spomínaným rybárom. Čo z toho teda vyplýva?

Predovšetkým to, že hranice medzi kultúrnymi oblasťami sú pohyblivé a podliehajú častým zmenám. O skutočných rozdieloch medzi obyvateľmi rovnakých území sa veľakrát nehovorí práve kvôli prehnanému akcentovaniu národnej kultúry, neraz politicky vykonštruovanej.

Etnické konflikty nie sú spôsobované objektívnymi kultúrnymi rozdielmi, ale skôr ideológiami propagujúcimi dôležitosť rozdielov. Samotná predstava, že národné a etnické kultúry majú jasné obrysy, je výtvarom práve takejto ideológie.

Kultúrne rozdiely samozrejme reálne existujú. Niet pochýb o tom, že ľudia hovoria rozdielnymi jazykmi, vyznávajú roz-

dielnych bohov a majú veľmi rozdielne znalosti a schopnosti. Je však nutné rozlišovať medzi kultúrnymi rozdielmi a spôsobom politického užitia kultúry za účelom narysovania ostrých hraníc okolo jednotlivých ľudských skupín.

Národ či etnická skupina zároveň nie sú „objektívnejšie“ než iné skupiny, ani nie je dejinnou nutnosťou, aby „čisté“ kultúry so súvislou históriou dominovali celému svetu. Kultúrne hranice nemusia byť nutne zhodné s národnými a etnickými hranicami.<sup>3</sup> Práve preto sú napr. kultúrne prejavy židovskej menšiny na Slovensku (napr. slávenie Chanuky) absolútne rovnocenné s kultúrnymi prejavmi slovenského obyvateľstva (napr. slávenie Vianoc).



Na Slovensku žije trinásť národnostných menšín alebo etnických skupín, ktoré majú svojich zástupcov vo Výbore pre národnostné menšiny a etnické skupiny Rady vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť. Ide o bulharskú, českú, chorvátsku, maďarskú, moravskú, nemeckú, poľskú, rómsku, rusínsku, ruskú, srbskú, ukrajinskú a židovskú národnostnú menšinu alebo etnickú skupinu.

Slovenská republika je, podľa splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny<sup>4</sup>, multikultúrnou krajinou, ktorá sa hlási k ideám interkultúrneho a interetnického dialógu a budovania porozumenia medzi majoritnou spoločnosťou a príslušníkmi rôznych národnostných menšín a etnických skupín. Ochrana a podpora rozvoja národnostných menšín je prirodzenou súčasťou formovania moderného Slovenska.

Ústava SR preto v rámci práv národnostných menšín ustanovuje, že:

## Poznámky

1 ERIKSEN. 2007. Antropologie multikulturálních společností: rozumět identitě. Praha: Triton, s. 14.

2 ERIKSEN. 2007. Antropologie multikulturálních společností, s. 15.

3 ERIKSEN. 2007. Antropologie multikulturálních společností, s. 14-24.

4 Dostupné na internete: [www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/5126\\_narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny-zijuce-na-uzemi-slovenskej-republiky.pdf](http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/5126_narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny-zijuce-na-uzemi-slovenskej-republiky.pdf) [cit. 2015-08-13].

Príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu (Čl. 33, Štvrtý oddiel, Práva národnostných menšín a etnických skupín). Ďalej tiež:

Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, rozširovať a prijímať informácie v ich spoločnom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Podrobnosti ustanoví zákon. Občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanovených zákonom zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj

a) právo na vzdelanie v ich jazyku,  
b) právo používať ich jazyk v úradnom styku,  
c) právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín (Čl. 34, Štvrtý oddiel, Práva národnostných menšín a etnických skupín).

Vo Všeobecných ustanoveniach Ústavy SR nájdeme záležitosti týkajúce sa ľudských práv, ktoré možno vzťahovať i na problematiku práv národnostných menšín a etnických skupín:

(1) *Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.*

(2) *Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmysľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, znevýhodňovať alebo znevýhodňovať (Čl. 12, Prvý oddiel, Všeobecné ustanovenia).*

Práva príslušníkov národnostných menšín chráni aj tzv. antidiskriminačný zákon, teda zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Jeho presné znenie je nasledovné:

§ 2 (1) *Dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania spočíva v zákaze diskriminácie z dôvodu pohlavia, náboženského vyznania alebo viery, rasy, príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine, zdravotného postihnutia, veku, sexuálnej orientácie, manželského stavu a rodinného stavu, farby pleti, jazyka, politického alebo iného zmysľania, národného alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia alebo z dôvodu oznámenia kriminality alebo inej protispoločenskej činnosti.*

§ 2 (2) *Pri dodržiavaní zásady rovnakého zaobchádzania je potrebné prihliadať aj na dobré mravy na účely rozšírenia ochrany pred diskrimináciou.*

# RÓMOVIA

Pravlastou Rómov je India<sup>5</sup>, viaceré jazykovedné štúdie jednoznačne potvrdili príbuznosť rómčiny s novoindickými jazykmi. Odchod predkov dnešných rómskych skupín zo severozápadnej a strednej Indie prebiehal postupne od 9. - 10. storočia. Zastávkami na dlhej ceste medzi svetadielmi boli Perzia, Egypt, Malá Ázia.<sup>6</sup> Na prahu Európy ich čakala Byzantská ríša, kde sa pravdepodobne zdržali dve až tri storočia. Pozvoľný postup prvých veľkých migrácií z 12. a 13. storočia prebiehal až do konca 15. storočia na území Balkánu a Uhorska. Exotický vzhľad a kočovnícky štýl života dali priestor najrôznejším fámam o ich pôvode. V 15. storočí prenikajú ďalšie rómske skupiny až do západnej Európy. K migráciám potom dochádza v druhej polovici 19. storočia, v medzivojnovom období i po druhej svetovej vojne.<sup>7</sup>



Rómov obecné nemožno pokladať za homogénne etnikum. S ohľadom na odlišný vývoj jednotlivých migračných vln dnes hovoríme o subetnických skupinách. V slovenskom prostredí<sup>8</sup> je potrebné rozlišovať najmä medzi tromi skupinami; tzv. slovenskými Rómami, ktorí sú od 15. storočia usadení, maďarskými - tiež usadenými a žijúcimi na

juhu krajiny a olašskými,<sup>9</sup> ktorí až do roku 1959 kočovali. Prijatím zákona 74/1958 boli násilne usadení.<sup>10</sup> K etnonymu (názvu etnika) „Róm“ sa hlási väčšina Rómov vo svete.<sup>11</sup>

Obdobie tolerancie voči Rómom kočujúcim po Európe, vydávajúcich sa za kajúcnych pútnikov z „Malého Egypta“ (územie na gréckom Peloponéze), však trvalo len niečo vyše jedného storočia (13. st. - začiatok 15. st.). Na tri storočia ho vystriedalo (začiatok 15. st. - polovica 18. st.) obdobie totálneho odmietania spolužitia: Rómovia boli postavení mimo zákon, z jednotlivých zemí vyhánaní, v západnej Európe aj vyvražďovaní.<sup>12</sup>

Od druhej polovice 18. storočia až do začiatku druhej svetovej vojny boli usadení slovenskí a maďarskí Rómovia dôležitou zložkou ekonomickej štruktúry slovenskej dediny. Patrili im monopol v poskytovaní hudobných služieb, boli vyhľadávanými kováčmi, výrobcami nepálených tehál, podomovými predavačmi, sezónnymi pracovníkmi na poli.<sup>13</sup>

S druhou svetovou vojnou prichádza najsmutnejšia etapa rómskych dejín. Tzv. norimberskými rasovými zákonmi z roku 1935 boli „Cigáni“ spolu so Židmi, černochochmi a mentálne a telesne postihnutými označení ako „element zabraňujúci čistote rasy“, čo viedlo ku genocíde týchto skupín obyvateľstva v koncentračných táborech.<sup>14</sup> Rómsky holokaust postihol najmä českých, moravských, holandských, belgických, francúzskych, poľských a ruských Rómov. Z ôsmich tisícov Rómov v Čechách a na Morave prežilo približne 600 osôb. Rómov v Slovenskom štáte genocída nepostihla. Bol síce spojencom nacistického Nemecka, no mal vlastnú legislatívu. Príslušníci Hlinkovej gardy Rómov kruto diskriminovali a prenasledovali, no veľakrát miestne autority samé obchádzali „proticigánske“ zákony, pretože rómsku

## Poznámky

- 5 MANN, B. Arne. 2011. Rómovia v českých zemiach a na Slovensku. In Soukupová, Blanka (ed.). Úvod do antropologie etnických menšín. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 22.
- 6 DAVIDOVÁ, Eva. 1995. Romano drom: 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 14.
- 7 HORVÁTHOVÁ, Emília. 1988. K etnografickej a migračnej dynamike Cigánov. SN 36, 1/1988, s. 17.
- 8 Kvalifikované sociodemografické odhady uvádzali, že v roku 2002 žilo na Slovensku 370 000 - 390 000 Rómov (Kol. autorov. Jeden Svet na školách. Banská Bystrica: Metodicko-pedagogické centrum, s. 65).
- 9 Názov olašský je odvodený od územno-politického názvu Valachia (dnešné Rumunsko), odkiaľ Rómovia hromadne migrovali po zrušení otroctva v roku 1856.
- 10 Socialistický parlament schválil v roku 1958 zákon č. 74 Zb. zákonov o trvalom usadení kočujúcich osôb. Tento zákon uložil na jednej strane povinnosť poskytnúť pomoc kočujúcim osobám pri prechode k usadlému životu a na druhej strane im pod hrozbou trestu zakazoval pri ňom zotrvať. Išlo o štátom riadenú snahu o asimiláciu Rómov, o ich úplne zaradenie medzi väčšinové obyvateľstvo a popretie ich rómskej identity (MANN, B. Arne. 2011. Rómovia v českých zemiach a na Slovensku, s. 22).
- 11 HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1998. Můžeme se domluvit. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 21.
- 12 MANN, B. Arne. 2004. Formovanie identity Rómov na Slovensku po roku 1918. In Kiliánová, G.- Kowalská, E.- Krekovičová, E. (edd.). My a tí druhí v modernej spoločnosti. Bratislava: Veda, s. 452-473.
- 13 HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1998. Můžeme se domluvit. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 28.
- 14 Koncentračným táborom Osvienčim prešlo viac než 22 000 európskych Rómov, z ktorých vyše 19 000 tam zahynulo. Odhaduje sa, že počas druhej svetovej vojny zahynulo 300 000 európskych Rómov.

pracovnú silu jednoducho potrebovali. Slovenskí muži boli na fronte, práce, ktorým sa Rómovia tradične venovali, by nemal kto vykonávať.<sup>15</sup>

Po skončení druhej svetovej vojny ostali slovenskí Rómovia na pokraji spoločnosti. Boli zbadačenou, hladom a chorobami sužovanou skupinou, pre ktorú nebola u nás práca. Vojna zlikvidovala predvojnové fungujúce ekonomické vzťahy medzi väčšinou a rómskou minoritou. Zaslúbenou zemou slovenských Rómov sa stalo Česko, kde bol dopyt po pracovnej sile v znárodnených podnikoch i množstvo voľných miest po odsunutých Nemcoch.<sup>16</sup>

Štátne orgány v povojnovom Československu neakceptovali Rómov ako osobitné etnikum, panoval obecný názor, že zaostalosť Rómov môže byť vyriešená len ich totálnou asimiláciou. Úsilie štátu bolo väčšinou neodborné, necitlivé, nerešpektujúce vnútorné vzťahy rómskych skupín. Asimilačné snahy, i napriek niektorým dobre mieneným projektom, viedli nakoniec k úplnej devastácii rómskej kultúry. Rómska identita sa zakorenila vo väčšinovej spoločnosti ako sociálna stigma a z tejto deformovanej kategorizácie pramenia dodnes bežné negatívne stereotypy o Rómoch. Tieto často vedú k diskriminácii Rómov a komplikujú možnosti na zlepšenie spolužitia väčšiny s rómskou menšinou.

Korene silnej bariéry oddelujúcej väčšinu od rómskej menšiny možno hľadať v mylných interpretáciách rómskych zvyklostí, od ktorých sa samotní Rómovia dištancujú. Napr. mäso uhynutých zvierat požívali len nečistí Rómovia, tzv. *degeši*, od ktorých sa čistí Rómovia striktné vymedzovali.<sup>17</sup> Súčasné najbežnejšie stereotypy, s ktorými sú Rómovia u väčšinovej spoločnosti konfrontovaní, sa týkajú práce. Stereotyp *Cigána – lenivca, ktorému sa nechce pracovať*



*a radšej poberá sociálnu podporu*, je v našom i českom prostredí rozšíreným javom. Vysoká nezamestnanosť Rómov je však dôsledkom dlhodobého reťazca nesprávnych opatrení zo strany štátu, vysokej rómskej nevzdelanosti, orientácie na základné biologické potreby (zabezpečenie obživy, prístrešku, tepla) a nie na kvalitu života. Rómovia z najchudobnejších segregovaných osád majú len malé šance nájsť si zamestnanie. Mladá generácia nemá vzory u svojich rodičov a prarodičov, u ktorých po vojne nenastala kontinuita v profesijnej oblasti, po tradičných rómskych zručnostiach už nebol dopyt. Odkázaní na život v osade si mladí Rómovia ťažko hľadajú prácu. I keď získajú kvalifikáciu, často sú konfrontovaní s diskrimináciou u zamestnávateľov, čo spôsobuje ich demotiváciu.

Medzi ďalšie zo stereotypov o Rómoch patria stigmy ako *kriminálnici, zloději, podvodníci, lenivci* a iné. Kvalifikované štúdie niekoľkokrát vyvrátili nadmerné poberanie sociálnych dávok príslušníkmi rómskej menšiny.<sup>18</sup> Stereotyp o *Cigánoch, na ktorých musia slušní bieli ľudia robiť*, však je v našej spoločnosti bohužiaľ stále bežným fenoménom.

## Poznámky

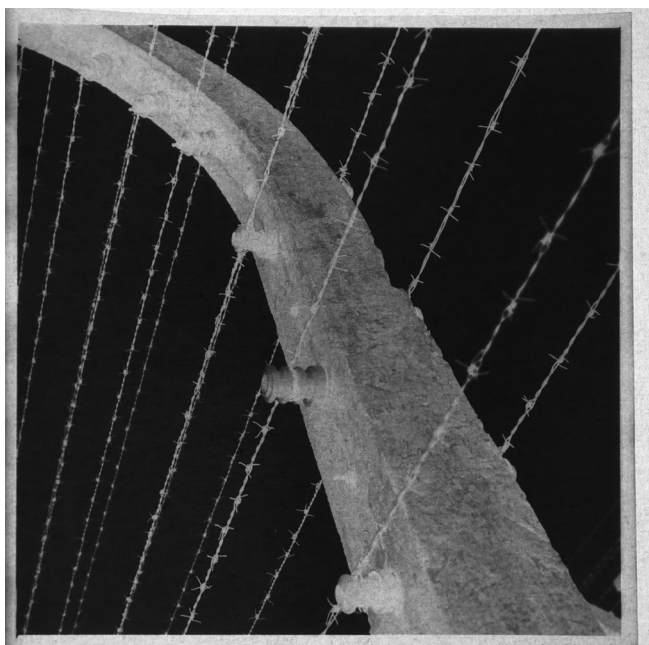
<sup>15</sup> HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1998. Můžeme se domluvit. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 28.

<sup>16</sup> HÜBSCHMANNOVÁ. 1998. Můžeme se domluvit, s. 29.

<sup>17</sup> HÜBSCHMANNOVÁ. 1998. Můžeme se domluvit, s. 28.

<sup>18</sup> Dostupné na internete, napr. <http://blog.etrend.sk/analiza-dokazala/kto-pobera-davky-v-hmotnej-nudzi-3.html> [cit. 2015-08-13]

Sú etnickí potomkovia izraelských kmeňov, náboženski vyznávači monoteizmu založenom na Starom zákone, migrujúci z územia Palestíny v 2. storočí n. l. Prvé písomné zmienky o Židoch u nás pochádzajú z polovice 11. storočia. Časovo a priestorovo rozptýlené doklady z nasledujúcich storočí sa týkajú najmä protižidovských zákonov, pogromov, vyhánaní Židov, ich opätovnom povolávaní, o procesoch pre údajné urážky kresťanských symbolov, o súdoch so židovskými bosorkami a pod.<sup>19</sup> V českom prostredí znamenal kronikár Kosmas ich prvé prenasledovanie už okolo roku 1076.<sup>20</sup>



Izolácia Židov na základe ich etnických, náboženských a kultúrnych odlišností pretrvávala až do prijatia Tolerančného patentu Jozefa II. v roku 1793. Vďaka nemu došlo k zlepšeniu sociálneho a ekonomického postavenia židovského obyvateľstva. Reformy im uľahčili prístup k remeslám, priemyselnej výrobe, k slobodným povolaniam. Završením legislatívneho vývoja bol zákon XLII/1895, ktorým dal uhorský parlament všetkým občanom (teda aj Židom) plnú občiansku a náboženskú slobodu. Plnoprávnosť Židov spôsobila rozpad giet a prispela k rozdeleniu uhorského židovstva

na tri vetvy: ortodoxné, neologické (reformované) a status quo ante. Situácia vo vnútri komunity bola napätá a do Bratislavy bol povolaný slávny rabin Chatam Sofer, ktorý sa ujal vedenia uhorskej židovskej ortodoxie. K pestrosti komunity v 19. storočí prispel i vznik sionistického hnutia.<sup>21</sup>

Prvá svetová vojna zdevastovala vidiny optimálneho prostredia pre židovskú menšinu v Československu. Rozpad monarchie bol sprevádzaný rabovaním židovského majetku, vypalovaním synagóg a násilím na Židoch demobilizovanými vojakmi a miestnymi obyvateľmi. Na vidieku Židia uprednostňovali pasívnu obranu (úteky, skrývanie sa, zabarikádovanie domov a obchodov, „dobrovolné“ rozdávanie tovaru a alkoholu rabujúcim). Početnejšie mestské židovské obyvateľstvo sa bránilo aktívne, samé alebo s pomocou maďarských vojakov. Odtiaľ pramenia aj nenávislné reakcie slovenských obrodencov voči Židom (rovnako aj z prijatia maďarského jazyka Židmi v rámci národnostného zákona uhorského parlamentu z roku 1868). Niekedy sa Židom preto začalo hovoriť *maďaróni*. Židovská komunita prijímala vznik Československa s nedôverou. To zmenil najmä T.G. Masaryk, ktorý dokázal, že chce potláčať antisemitské prejavy a získal si dôveru židovského obyvateľstva. Nastalo obdobie relatívne harmonických vzťahov medzi menšinami a väčšinou. Obrat znovu nastal okolo roku 1938.<sup>22</sup>

Protižidovské opatrenia začali už v období autonómie Slovenska (1938–39) a pokračovali v Slovenskom štáte. Postupne boli Židia celkom vytlačení z hospodárskeho a spoločenského života, čo zavŕšila tzv. arizácia, ktorou si vtedajší elitní predstavitelia politického a cirkevného života ospravedlňovali etnickú čistku, ktorú na Židoch páchali.<sup>23</sup> V roku 1941 bol vydaný tzv. židovský kódex, podľa ktorého bol pojem „Žid“ vymedzený, po vzore norimberských zákonov, na rasovom základe ako „nečistá a nižšia rasa“. Deportácie zo Slovenska trvali od 25. marca do 20. októbra 1942 a boli obnovené od 30. septembra 1944 do 31. marca 1945. Z územia anektovaného Maďarskom deportovali Židov v máji a júni roku 1944. Počas vojny zahynulo asi 105 000 slovenských Židov, teda asi 77% predvojnovkej populácie.

Po skončení vojny žilo na Slovensku v obnovenom ČSR asi 30 000 Židov. Po prevzatí moci komunistami v roku 1948

## Poznámky

**19** SALNER. 2011. Židovská komunita na Slovensku. In Soukupová, Blanka (ed.). Úvod do antropologie etnických menšin. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 67.

**20** Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2007. Praha: EÚ AvČR v Praze a ÚEE FFMU v Brně v nakl. Mladá fronta, s. 1068.

**21** SALNER. 2011. Židovská komunita na Slovensku, s. 67.

**22** SALNER. 2011. Židovská komunita na Slovensku, s. 68–71.

**23** SALNER. 2011. Židovská komunita na Slovensku, s. 74

**24** SALNER, Peter. 1997. Prežili holokaust. Bratislava: Veda.

tisíce z nich emigrovali do novovzniknutého Izraela, USA, Kanady, Austrálie a iných krajín. Ďalší sa pokúšali prežiť s falošnými „árijskými“ dokumentmi, alebo sa „bunkrovali“ v rôznych skrýšach.<sup>24</sup> K oživeniu židovskej kultúry u nás kvôli režimu nedošlo. Židia skrývali svoje židovstvo a dodržiavali oficiálnu mlčanlivosť v otázkach židovských dejín a holokaustu. Začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia židovstvo v postkomunistickej Európe začína prežívať znovuzrodenie a dostáva sa do novej etapy svojich dejín. Dnes žije na Slovensku asi 3000 Židov.<sup>25</sup>

Kultúru a spôsob života Židov formovali tradície a zvyky spojené s prírodnými a historickými podmienkami Palestíny, princípy Starého zákona a dobrovoľná alebo nútená izolovanosť v getách diaspory. Židia na Slovensku sa zaoberali obchodom, peňažníctvom, drobnými remeslami, na východe Slovenska aj poľnohospodárstvom. Po liberalizácii v 2. polovici 19. storočia sa mnohí uplatnili v slobodných povolaniach. V materiálnej kultúre sa od okolitého obyvateľstva líšili najmä stravou a odevom.<sup>26</sup>

Zobrazenie a vnímanie Žida sa pohybuje okolo konfesionálneho a etnického kontrastu voči Nežidom (v našom

prípade voči kresťanom strednej Európy).<sup>27</sup> Stereotypy o Židoch boli v minulosti založené na poverových predstavách o používaní kresťanskej krvi pri výrobe macesu, o zneuctovaní kresťanských symbolov, o všeobecnom bohatstve Židov. Boli dôsledkom izolácie židovského obyvateľstva od kresťanského.<sup>28</sup> Dnes stereotypné predstavy súvisia so stále živým obrazom Žida ako prefíkaného obchodníka, bankára.<sup>29</sup> U mladej generácie rezonujú rôzne predstavy o židovskom holokauste, sčasti ovplyvnené vojnovými filmami. Negatívny stereotyp Žida ako úžerníka a vykorisťovateľa ustupuje zobrazeniu Žida ako vojrovej obeť, príp. ako kolektívu, ktorý bol schopný vydržať súdržný a prekonať dejinné príkoria. Napriek tomu, záporné stereotypy pretrvávajú šírené z generácie na generáciu („O Židoch nič neviem, ale babička vravela, že ožobračovali ľudí a že neboli obľúbení“<sup>30</sup>). K šíreniu antisemitských ideí, z ktorých boli živé pretrvávajúce stereotypy o Židoch v našom prostredí, významne prispievala aj národnoobrodenecká literatúra 19. a začiatku 20. storočia<sup>31</sup> a po vojne antisemitizmus komunistickej strany, ktorý sa síce prezentoval ako politický „antisionizmus“, v praxi bol však namierený proti Židom na základe ich pôvodu a nezávisle na ich aktivitách či miere asimilácie.<sup>32</sup>

## Poznámky

**25** Dostupné na internete: [www.slovak-jewish-heritage.org/history-of-jews-in-slovakia.html?&L=1](http://www.slovak-jewish-heritage.org/history-of-jews-in-slovakia.html?&L=1) [cit. 2015-08-13].

**26** Dostupné na internete: [www.ludovakultura.sk/index.php?id=3901&no\\_cache=1&sword\\_list%5B%5D=Žid](http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3901&no_cache=1&sword_list%5B%5D=Žid) [cit. 2015-08-13].

**27** KREKOVÍČOVÁ, Eva. 2001. Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In Kol. autorov. Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viedních oborů. Brno: Etnologický ústav AVČR, s. 23.

**28** Dostupné na internete: [www.ludovakultura.sk/index.php?id=3901&no\\_cache=1&sword\\_list%5B%5D=Žid](http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3901&no_cache=1&sword_list%5B%5D=Žid) [cit. 2015-08-13].

**29** UHLÍKOVÁ, Lucie. 2001. Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. In Kol. autorov. Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viedních oborů. Brno: Etnologický ústav AVČR, s. 51-53.

**30** UHLÍKOVÁ. 2001. Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. s. 51-53.

**31** MOLDA, Rastislav. 2012. „...kde Maďarka, tam hnev; kde Nemkyňa, tam fales; kde Cigánka, tam krádež“. Utváranie stereotypov o „iných“ v slovenskej cestopisnej a národopisnej literatúre 19. storočia. In Forum Historiae, roč. 6, č. 2. Dostupné na internete: [www.forumhistoriae.sk/FH2\\_2012/texty\\_2\\_2012/molda.pdf](http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2012/texty_2_2012/molda.pdf) [cit. 2015-08-15].

**32** HEITLINGEROVÁ, Alena. 2007. Ve stínu holokaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945. Praha: G plus G, s. 47.



# MAĎARI

Podľa sčítania ľudu z roku 2011 sa k maďarskej národnosti hlási približne 458 000 občanov SR.<sup>33</sup> To činí maďarskú menšinu najpočetnejšou národnostnou menšinou na Slovensku. Maďari žijú najmä v južných regiónoch krajiny.<sup>34</sup>

Prvé skupiny predkov Maďarov prišli na územie dnešného Slovenska na prelome 9. a 10. storočia. V 15.–16. storočí prichádzalo ďalšie maďarské obyvateľstvo utekajúce pred tureckým nebezpečenstvom. Do postavenia národnostnej menšiny sa Maďari u nás dostali po rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku Česko-Slovenska v roku 1918. Po vieden-



skej arbitráži 1938 bola časť južného Slovenska pripojená k Maďarsku. Po vojne bolo okupované územie vrátené Československu. Maďari a Nemci Benešovými dekrétmi prišli o štátne občianstvo, ktoré im bolo vrátené až po roku 1948. Na základe československo-maďarskej dohody o výmene obyvateľstva z roku 1946 prišlo z Maďarska 72 tisíc osôb a z Československa sa muselo vysťahovať 90 tisíc osôb.<sup>35</sup> Výmena obyvateľstva bola násilným aktom, pri ktorej pod farchou iracionálnych predstáv o kolektívnej vine, trpeli nevinní ľudia, vyhnaní zo svojich domovov. Slovákom v Maďarsku bolo umožnené sa rozhodnúť, s príslubmi istých sociálnych výhod, ak sa rozhodnú pre návrat. Maďarské obyvateľstvo bolo zo slovenského územia, po vzore Nemcov v Česku, kruto odsunuté. Navyše, v rámci zákonom nariadenej všeobecnej pracovnej povinnosti bolo zo Slovenska presunutých 44 tisíc Maďarov do Čiech, na vyludnené miesta po Nemcoch.

Počas tzv. reslovakizácie 363 tisíc osôb maďarskej národnosti prijalo slovenskú národnosť.

Maďari na Slovensku sa vnútorne členia na viacero regionálnych skupín, z ktorých najznámejšie sú barkovia a palóci. Z geografického hľadiska sa Maďarmi obývané južné oblasti krajiny členia na tri hlavné regióny: podunajský región, palócky región a východoslovenský región.

Tradičná kultúra Maďarov na Slovensku sa dlhodobým spoložitím so Slovákami vzdialila od tradičnej kultúry Maďarov v Maďarsku a priblížila sa k tradičnej kultúre Slovákov. Vznikla tak zvláštna minoritná kultúra, ktorá je rovnako vzdialená ako je aj blízka, jednak kultúre maďarských Maďarov ako i kultúre Slovákov na Slovensku.<sup>36</sup>

Stereotypy o Maďaroch sa v minulosti u nás spájali s predstavami o pracovitých Slovákoch a pohodlných, lenivých Maďaroch, schéme bohato literárne podloženej napr. aj akcentovaním geografického kontrastu medzi nehostinným horským územím obývaným Slovákami, ktorí museli ťažko pracovať, aby neúrodnú zem obrobili a úrodnými južnými username Karpatskej kotliny, obývanými Maďarmi.<sup>37</sup> Súčasnú stereotypy o príslušníkoch maďarskej menšiny súvisia s predstavami o „typickej územnej rozpinavosti“ Maďarov, ktorí vzhľadom na historickú traumu z Trianonu predstavujú v mysliach niektorých Slovákov pretrvávajúcu hrozbu. Tieto predstavy sú systematicky živé rôznymi nacionalisticky zmyšľajúcimi politickými hnutiami i politickými trenicami v záležitosti jazykovej legislatívy. Medzi bežné stereotypné reakcie tak patrí napr. aj pohoršovanie sa nad úrovňou slovenčiny slovenských Maďarov. Dodnes žijúci obraz „Maďara – nepriateľa“ je paradoxný i skutočnosťou, že rezonuje najmä v regiónoch severného a stredného Slovenska, kde príslušníci maďarskej menšiny spravidla nežijú.<sup>38</sup>

## Poznámky

**33** Dostupné na internete: [www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/5126\\_narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny-zijuce-na-uzemi-slovenskej-republiky.pdf](http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/5126_narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny-zijuce-na-uzemi-slovenskej-republiky.pdf) [cit. 2015-08-23].

**34** Slovenskí Maďari tvoria väčšinu v okresoch Komárno a Dunajská Streda.

**35** Dostupné na internete: [http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3841&no\\_cache=1&sword\\_list%5B%5D=maďari](http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3841&no_cache=1&sword_list%5B%5D=maďari) [cit. 2015-08-16].

**36** Dostupné na internete: [http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3841&no\\_cache=1&sword\\_list%5B%5D=maďari](http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3841&no_cache=1&sword_list%5B%5D=maďari) [cit. 2015-08-16].

**37** MOLDA, Rastislav. 2012. „...kde Maďarka, tam hnev; kde Nemkyňa, tam faľ; kde Cigánka, tam krádež“. Utváranie stereotypov o „iných“ v slovenskej cestopisnej a národopisnej literatúre 19. storočia. In Forum Historiae, roč. 6, č. 2. Dostupné na internete: [www.forumhistoriae.sk/FH2\\_2012/texty\\_2\\_2012/molda.pdf](http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2012/texty_2_2012/molda.pdf) [cit. 2015-08-15].

**38** KREKOVÍČOVÁ, Eva. 2001. Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In Kol. autorov. Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viedních oborů. Brno: Etnologický ústav AVČR, s. 23.

k filmu **Nech sa páči, podte ďalej**



## EXISTUJE RÓMSKY PROBLÉM?

Na Slovensku v súčasnosti existuje viac než 600 segregovaných osád, v ktorých žije takmer 200 tisíc ľudí, prevažne rómskej národnosti. Možnosti dostať sa z týchto osád a žiť bežný život v spoločnosti sú mizivé. Krátky film Pauly Ďurinovej a Vladimíry Hradeckej nás zavedie do obce Sveržov, ktorá je jednou zo svetlých výnimiek, kedy vďaka vóli miestnej samosprávy dosiahli obyvatelia obcí a prilahlých rómskych osád bezproblémového spolužitia. S podporou starostu si miestni Rómovia postavili namiesto rozpadnutých chatrčí prízemné murované domčeky. Navyše tu vzniklo komunitné centrum, ktoré ponúka rómskym deťom vzdelávacie a voľnočasové aktivity a dospelým sa snaží pomôcť pri hľadaní zamestnania.<sup>39</sup>

**Ročník:** 1. - 3. ročník SŠ

**Predmet:** Etická výchova, Občianska náuka

**Tematický celok:** Dôstojnosť ľudskej osoby (EV), Človek a spoločnosť (ON)

**Čas:** 90 minút (trvanie filmu: 30 minút).

**Pomôcky:** počítač, dataprojektor, reproduktory, flipchartová alebo obyčajná tabuľa, fixky alebo kriedy, kópia listu pozorovateľa č.1 pre každého žiaka a žiačku

**Cieľ:**

- o vymenovať vybrané aspekty spolunažívania Rómov a Nerómov na Slovensku a diskutovať o nich;
- o definovať pojmy stereotyp, predsudok a diskriminácia a vysvetliť, aké sú nebezpečenstvá, ktoré z nich vyplývajú pre spoločnosť i jednotlivca.

**Postup:**

1. Pred hodinou pripravte dataprojektor, počítač a reproduktory na premietanie filmu.

**Evokácia:** 10 minút

2. Na úvod hodiny povedzte žiakom a žiačkam, že vyučovacia hodina bude zameraná na tému spolužitia Rómov a Nerómov a že v rámci hodiny si pozrú aj jeden dokumentárny film.
3. Vyzvite žiakov a žiačky, ktorí si myslia že existuje rómsky problém, nech zdvihnú ruky.
4. Napíšte na tabuľu otázku „Existuje rómsky problém?“ a rozdeľte tabuľu zvislou čiarou na dve časti. Jedna polovica bude určená pre odpovede „ÁNO“ a druhá pre odpovede „NIE“, teda pre tých, ktorí ruky nezdvihli.
5. Teraz vyzvite žiakov a žiačky, aby si vybrali jeden dôvod svojej odpovede a napísali ho na príslušnú časť tabule.

**Uvedomenie:** 50 minút

6. Rozdajte žiakom listy pozorovateľa (príloha č. 1) a vyzvite ich, aby si prečítali otázky k filmu a počas sledovania sa zamerali na ich zodpovedanie.
7. Cez počítač pustite film „Nech sa páči, podte ďalej“.

8. Po ukončení filmu dajte žiakom a žiačkam pár minút, aby vyplnili list pozorovateľa.
9. Rozdeľte žiakov a žiačky do 4 skupín, pričom každá skupina bude diskutovať o jednej z otázok z listu pozorovateľa. Po diskusii hovorca každej skupiny v krátkosti zreferuje ostatným, čo si skupina v súvislosti s danou otázkou vo filme všimla a o čom v skupine diskutovali.

**Reflexia:** 30 minút

- o Na záver sa vráťte k otázke z úvodu, či existuje rómsky problém a vyzvite žiakov a žiačky, aby na tabuľi našli svoju odpoveď. Následne ich vyzvite, aby zdvihli ruky tí, ktorí by chceli zmeniť svoju odpoveď z úvodu hodiny a opýtajte sa ich na dôvody zmeny názoru.
- o Vysvetlite im, že problém sa nenachádza v Rómoch ako takých, nemožno ho dávať do súvisu s ich etnickou príslušnosťou. Problematické je spolunažívanie, často poznačené predsudkami a diskrimináciou zo strany majority voči Rómom. Vysvetlite žiakom a žiačkam, čo sú to stereotypy\*, predsudky\* a diskriminácia\* a aké sú nebezpečenstvá, ktoré z nich vyplývajú pre spoločnosť i jednotlivca.
- o Spýtajte sa žiakov a žiačok, či by vedeli menovať aj iné typy diskriminácie (okrem etnickej), či majú s nejakým typom diskriminácie osobnú skúsenosť oni, ich rodina, kamaráti?

**Alternatívna aktivita:**

Vyzvite žiakov a žiačky, aby sa rozdelili do 4 skupín (ako pri diskusii) pokúsili zahrat scénu pracovného pohovoru, pri ktorej dôjde k diskriminácii zo strany zamestnávateľa. Žiak/žiačka, ktorý/á bude v úlohe rómskeho záujemcu o prácu, nech sa pousiluje dať zamestnávateľovi najavo, že sa cíti diskriminovaný/á a že zákon je na jeho/jej strane a je možné diskriminujúceho zamestnávateľa žalovať (diskrimináciu zakazujú najmä tieto tri zákony: *MEDZINÁRODNÝ DOHOVOR O ODSTRÁNENÍ VŠETKÝCH FORIEM RASOVEJ DISKRIMINÁCIE*, *ANTIDISKRIMINAČNÝ ZÁKON* aj *ZÁKONNÍK PRÁCE*).

Poznámky

<sup>39</sup> Dostupné na internete: <http://www.csfd.cz/film/313410-pojdte-dal/galerie/?type=1> [cit. 2015-08-13]

---

**\*STEREOTYP** (z gréc. stereos - pevný; typos - ráz) psychický a prenesene i sociálny mechanizmus regulujúci vnímanie a hodnotenie určitých skupín javov, ovplyvňujúci názory, mienenie, postoje a chovanie. Ide o strnulé predstavy vo vedomí ľudí, obyčajne, i keď nie výhradne, prijímané z iných zdrojov, než je vlastná skúsenosť.<sup>40</sup> Má iracionálnu povahu, vzniká zovšeobecnením, zjednodušením alebo precenením nejakej udalosti.

Je však potrebné rozlišovať stereotypy od sociálnych kategorizácií, ktoré sú pre nás prirodzené a sú konštruktom mysle, podobne ako napr. zrakové videnie. Predsudky a stereotypy sú, na rozdiel od sociálnych kategorizácií, kultúrne a sociálne podmienené. Je pravda, že od pripustenia rozdielnosti je len krok k predsudku, hierarchii, stereotypu. Potláčanie rozdielnosti je však tým horším riešením. Kognitívne podporené sociálne kategorizácie budú existovať, či sa nám to páči alebo nie, riešenie sa nachádza v hľadanií spôsobov, ako minimalizovať ich potenciál predsudkov a stereotypov.<sup>41</sup>

**\*PRESDUDOK** je fixovaný, nekriticky vytvorený a preberaný, zjednodušený názor, ktorý vopred predpokladá zaujatost voči hodnotenému. Môže sa vyskytovať aj vo forme „predobrazu“, ktorý časovo predstihuje vznik a osvojenie si stereotypu.<sup>42</sup>

**\*DISKRIMINÁCIA** (z lat. discriminare - rozdelovať, rozlišovať) je fakt a spôsob obmedzovania alebo poškodzovania určitých spoločenských skupín v ich právach a nárokoch. Často bráni v rozvíjaní kultúry, v prístupe k vzdelaniu, vo výkone povolania, v sebarealizácii. Pôvodne sa prejavovala ako obmedzenie alebo odmietnutie práv určitej kategórie obyvateľov pre pohlavie, rasu, národnosť či náboženstvo. Sociálna diskriminácia sa opiera o predsudky a stereotypy, ktoré sa môžu stať i základom konsenzu pravicovo radikálnych hnutí, môžu byť ale i dôsledkom ľavicových ideológií a prejavovať sa ako útlak a likvidácia „nepriateľských tried“ a skupín obyvateľstva.<sup>43</sup>

---

#### Poznámky

**40** Velký sociologický slovník. 1996. Praha: Karolinum, s. 1229.

**41** KANOVSKÝ, Martin. 2001. Ludské druhy a lidská myseľ - kognitívne základy etnických klasifikácií a stereotypov. In Kol. autorov. Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viedních oborů. Brno: Etnologický ústav AVČR, s. 9-16.

**42** KREKOVÍČOVÁ, Eva. 2001. Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In Kol. autorov. Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viedních oborů. Brno: Etnologický ústav AVČR, s. 17-34.

**43** Velký sociologický slovník. 1996. Praha: Karolinum, s. 213.

# LIST POZOROVATEĽA

Čo vás na filme najviac zaujalo alebo prekvapilo?

---

---

---

---

Myslíte si, že na to, aby sa zlepšili životné podmienky Rómov žijúcich vo vylúčených lokalitách, je potrebné im pomáhať?

---

---

---

---

Ako pristupovali Rómovia k stavaniu nových domov?

---

---

---

---

Aké boli skúsenosti Rómov pri získavaní práce? Aký typ diskriminácie sa prejavuje u zamestnávateľov, ktorí nechcú prijať kvalifikovaného rómskeho uchádzača do práce?

---

---

---

---

Ako vnímal spolunažívanie s Rómami starosta obce Sveržov?

---

---

---

---



## V JEDNOM VRECI

„Narodil som sa na Luníku IX“ je reportáž o dospievaní a živote Rómov na problémovom sídlisku. Cez optiku mladých ľudí zachytáva život na tomto nehostinnom košickom mieste, kde je každý obeťou a každý vinníkom.<sup>44</sup>

**Ročník:** 1. – 3. ročník SŠ

**Predmet:** Etická výchova, Občianska náuka

**Tematický celok:** Dôstojnosť ľudskej osoby (EV), Človek a spoločnosť (ON)

**Čas:** 45 minút (trvanie filmu: 26 minút)

**Pomôcky:** počítač, dataprojektor, reproduktory, flipchartová alebo obyčajná tabuľa, fixky alebo kriedy, kópia listu pozorovateľa č.2 pre každého žiaka a žiačku

### Ciele:

- o identifikovať stereotypné predstavy o Rómoch z Luníka IX; vysvetliť, čo je stereotyp\*, mechanizmy vytvárania stereotypov a nebezpečenstvo podľahnutiu stereotypným predstávam a predsudkom;
- o vysvetliť, že realita, na rozdiel od stereotypov, nikdy nie je čierno-biela, napr. do zlej ekonomickej situácie sa môže ľahko dostať hocikto a nielen vlastným zapríčinením.

**\*STEREOTYP** (z gréc. stereos – pevný; typos – ráz) psychický a prenesene i sociálny mechanizmus regulujúci vnímanie a hodnotenie určitých skupín javov, ovplyvňujúci názory, mienenie, postoje a chovanie. Ide o strnulé predstavy vo vedomí ľudí, obyčajne, i keď nie výhradne, prijímané z iných zdrojov, než je vlastná skusenosť.<sup>45</sup> Má iracionálnu povahu, vzniká zovšeobecnením, zjednodušením alebo precenením nejakej udalosti.

Je však potrebné rozlišovať stereotypy od sociálnych kategorizácií, ktoré sú pre nás prirodzené a sú konštruktom mysle, podobne ako napr. zrakové videnie. Predsudky a stereotypy sú, na rozdiel od sociálnych kategorizácií, kultúrne a sociálne podmienené. Je pravda, že od pripustenia rozdielnosti je len krok k predsudku, hierarchii, stereotypu. Potláčanie rozdielnosti je však tým horším riešením. Kognitívne podporené sociálne kategorizácie budú existovať, či sa nám to páči alebo nie, riešenie sa nachádza v hľadaní spôsobov, ako minimalizovať ich potenciál predsudkov a stereotypov.<sup>46</sup>

### Postup:

1. Pred hodinou pripravte dataprojektor, počítač a reproduktory na premietanie filmu.

### Evokácia: 5 minút

2. Na úvod hodiny povedzte žiakom a žiačkam, že vyučovacia hodina bude zameraná na stereotypy, ktoré v spoločnosti existujú voči Rómom a že v rámci hodiny si pozrú aj jeden dokumentárny film.
3. Opýtajte sa žiakov a žiačok čo všetko ich napadne, keď sa povie Luník IX a zapíšte ich odpovede na tabuľu.

### Uvedomenie: 35 minút

4. Rozdajte žiakom listy pozorovateľa č. 2 a vyzvite ich, aby si prečítali otázky k filmu a počas filmu sa zamerali na ich zodpovedanie.
5. Cez počítač pustite film **“Narodil som sa na Luníku IX”**
6. Po ukončení filmu dajte žiakom a žiačkam pár minút, aby vyplnili list pozorovateľa.
7. Vyzvite žiakov, aby sa podelili so svojimi postrehmi z listu pozorovateľa s ostatnými.

### Reflexia: 5 minút

8. Na záver sa vráťte k otázke z úvodu **„Aké asociácie vás napadnú, keď sa povie Luník IX“** a opýtajte sa ich, čo majú spoločné.

(Spoločné majú to, že sú to stereotypné predstavy, ktoré môžu byť sčasti aj pravdivé, ale neposkytujú ucelený obraz, pretože sa nevzťahujú na všetkých, ktorí žijú na Luníku IX. Preto sú stereotypy nebezpečné, pretože hádžu všetkých do jedného vreca. Zdôrazniť predovšetkým fakt, že etnická príslušnosť nás nijako nepredukuje k žiadnym spôsobom správania.)

### Poznámky

<sup>44</sup> Dostupné na internete: <http://gregi.net/clanky/cesta-do-neznama-pribeh-romov-na-slovensku/> [cit. 2015-08-13]

<sup>45</sup> Velký sociologický slovník. 1996. Praha: Karolinum, s. 1229.

<sup>46</sup> KANOVSKÝ, Martin. 2001. Ludské druhy a lidská myseľ - kognitívne základy etnických klasifikácií a stereotypov. In Kol. autorov. Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viedních oborů. Brno: Etnologický ústav AVČR, s. 9-16.

# LIST POZOROVATEĽA

Čo vás na filme najviac zaujalo alebo prekvapilo?

---

---

---

---

---

Ako sa žije ľuďom na Luníku IX?

---

---

---

---

---

V akej situácii sa často ocitajú mladí ľudia z Luníku IX túžiaci po vzdelaní a práci? Myslíte si, že ich adresa im môže byť príťažou pri uchádzaní sa o zamestnanie?

---

---

---

---

---

Aké rady by ste dali rovesníkom z Luníku IX, ktorí chcú bojovať proti predsudkom kvôli miestu ich pôvodu?

---

---

---

---

---

---

---



## HORNÁ ZEM

Film Vladislavy Plančíkovej reflektuje stále aktuálnu tabuizovanú tému slovensko-maďarských vzťahov v unikátnej podobe animovaného dokumentu. Cez všetkým povedomé rodinné vzťahy pomáha autorka aj mladému divákovi chápať osudovosť a nadčasovosť dávno vytesnených udalostí. Čo nedokážu rozpovedať svedkovia doby či filmové archívy, dopovedia animované príbehy. Magická, podmanivá hudba Jany Kirschner dodáva autorkinmu rozprávaniu nezvyčajnú intenzitu.<sup>47</sup>

**Ročník:** 1. – 3. ročník SŠ

**Predmet:** Etická výchova, Občianska náuka

**Tematický celok:** Dôstojnosť ľudskej osoby (EV), Človek a spoločnosť (ON)

**Čas:** 90 minút (trvanie filmu: 47 minút)

**Pomôcky:** počítač, dataprojektor, reproduktory, flipchartová alebo obyčajná tabuľa, fixky alebo kriedy, obrysy máp Slovenska a susedných krajín na flipchartovom papieri, lepiaca páska, kópia listu pozorovateľa č. 3 pre každého žiaka a žiačku.

### Ciele:

- o identifikovať niektoré dôvody presídľovania obyvateľstva medzi Slovenskom a Maďarskom;
- o diskutovať o vplyve výmeny obyvateľstva medzi Maďarskom a Slovenskom po 2. svetovej vojne na spolužitie Slovákov a príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku;
- o definovať, čo je to stereotyp\* a aké nebezpečenstvo predstavujú stereotypy (najmä etnické) pre spoločnosť i jednotlivca.

\***STEREOTYP** (z gréc. *stereos* – pevný; *typos* – ráz) *psychický a prenesene i sociálny mechanizmus regulujúci vnímanie a hodnotenie určitých skupín javov, ovplyvňujúci názory, mienenie, postoje a chovanie. Ide o strnulé predstavy vo vedomí ľudí, obyčajne, i keď nie výhradne, prijímané z iných zdrojov, než je vlastná skúsenosť.<sup>40</sup> Má iracionálnu povahu, vzniká zovšeobecnením, zjednodušením alebo precenením nejakej udalosti.*

*Je však potrebné rozlišovať stereotypy od sociálnych kategorizácií, ktoré sú pre nás prirodzené a sú konštruktom mysle, podobne ako napr. zrakové videnie. Predsudky a stereotypy sú, na rozdiel od sociálnych kategorizácií, kultúrne a sociálne podmienené. Je pravda, že od pripustenia rozdielnosti je len krok k predsudku, hierarchii, stereotypu. Potláčanie rozdielnosti je však tým horším riešením. Kognitívne podporené sociálne kategorizácie budú existovať, či sa nám to páči alebo nie, riešenie sa nachádza v hľadani spôsobov, ako minimalizovať ich potenciál predsudkov a stereotypov.<sup>41</sup>*

### Poznámky

<sup>47</sup> Dostupné na internete: [www.hornazem.eu/o-filme/](http://www.hornazem.eu/o-filme/) [cit. 2015-08-12]

<sup>48</sup> Veľký sociologický slovník. 1996. Praha: Karolinum, s. 1229.

<sup>49</sup> KANOVSKÝ, Martin. 2001. Ľudské druhy a ľudská myseľ – kognitívne základy etnických klasifikácií a stereotypov. In Kol. autorov. Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viedních oborů. Brno: Etnologický ústav AVČR, s. 9-16.

### Postup:

1. Na predchádzajúcej hodine dajte žiakom a žiačkam za úlohu zistiť rodokmeň svojej rodiny – odkiaľ pochádzajú ich predkovia?
2. Pred hodinou:
  - o nakreslite na flipchartový papier obrysy mapy Slovenska a susedných krajín,
  - o pripravte dataprojektor, počítač a reproduktory na premietanie filmu.

### Evokácia: 10 minút

3. Zaveste flipchartový papier s obrysom mapy Slovenska a susedných krajín na tabuľu a vyzvite žiakov a žiačky, aby si rozpomenuli na svoju domácu úlohu a aby s fixkami vyznačili na papieri miesta pôvodu ich predkov. Opýtajte sa žiakov a žiačky, či k svojmu rodokmeňu chcú niečo povedať. Spomeňte, že každý z nás odniekiaľ prichádza a niekam ide. Vyzvite žiakov a žiačky, nech zdvihnú ruky tí, ktorí plánujú odísť študovať alebo po štúdiu pracovať do iného mesta alebo krajiny. Spomeňte, že na juhu Slovenska žije aj maďarská menšina a že počas hodiny sa dozvedia niektoré z dôvodov, ktoré priviedli niektorých Maďarov na Slovensko.
4. Opýtajte sa žiakov a žiačok, aké reakcie počuli vo svojom okolí, keď sa vyslovilo slovo „Maďar“. Odpovede zapíšte na tabuľu.

### Uvedomenie: 70 minút

5. Rozdajte žiakom listy pozorovateľa (príloha č. 3) a vyzvite ich, aby si prečítali otázky k filmu a počas filmu sa zamerali na ich zodpovedanie.
6. Cez počítač pustite film **“Felvidék - Horná zem”**.
7. Po ukončení filmu dajte žiakom a žiačkam pár minút, aby vyplnili list pozorovateľa.
8. Rozdelte žiakov a žiačky do 5 skupín, pričom každá skupina bude diskutovať o jednej z otázok z listu pozorovateľa. Po diskusii hovorca každej skupiny v krátkosti zreferuje ostatným, čo si skupina vo filme v súvislosti s danou otázkou všimla a o čom v skupine diskutovali.

---

**Reflexia:** 10 minút

9. Na záver sa opýtajte žiakov a žiačok:

- či reakcie, ktoré počuli vo svojom okolí o Maďaroch sú podľa nich platné pre všetkých Maďarov žijúcich na Slovensku? (niektoré hodnotenia predstavujú stereotypné predstavy, ktoré o maďarskej menšine na Slovensku jestvujú);
- ako by sa cítili, keby boli oni nútení sa presťahovať do inej krajiny;
- ako mohli nútené presídľovania vplývať na spolužitie Slovákov a Maďarov na Slovensku.



# LIST POZOROVATEĽA

Čo vás na filme najviac zaujalo alebo prekvapilo?

---

---

---

---

Aké konflikty medzi Slovákami a Maďarmi zažili ľudia, ktorí vystupovali vo filme?

---

---

---

---

Ako prebiehalo presídľovanie obyvateľstva medzi Slovenskom a Maďarskom po 2. svetovej vojne?

---

---

---

---

Ako vnímali presídľovanie ľudia, ktorí vystúpili vo filme?

---

---

---

---

Ako rozmýšľali protagonisti filmu o svojej vlastnej identite?

---

---

---

---

---

---



## SVEDECTVO

Dokument režiséra Mareka Šulíka je voľným spracovaním dvoch rôznych, časovo vzdialených rozhovorov so slovenskou fotografkou Magdalénou Robinsonovou, ktorá sa v roku 1944 ocitla v koncentračnom tábore Osvienčim. Film prináša biografické rozprávanie slovenskej Židovky, v ktorom sú trpké a úzkostné spomienky na koncentračný tábor, smútok a zášť k ľudskej zlobe a nenávisti prepletené s pokorou a neochvejnou láskou k životu.

### Poznámka ku kontextu:

Slovenský štát bol štátny útvar (zahŕňajúci časť územia dnešného Slovenska) existujúci od 14. marca 1939 do 8. mája 1945 ako výsledok zahraničnej politiky nacistického Nemecka. Bol satelitným územím Nemeckej ríše. Vláda Slovenského štátu, na čele s rímskokatolíckym kňazom Jozefom Tisom, po vzore norimberských zákonov prijala protižidovskú rasovú legislatívu, ktorá viedla k deportáciám celkovo až 71 000 slovenských Židov.

**Ročník:** 1. – 3. ročník SŠ

**Predmet:** Etická výchova, Občianska náuka, Dejepis

**Tematický celok:** Dôstojnosť ľudskej osoby (EV), Človek a spoločnosť (ON), Na ceste k 2. svetovej vojne (DEJ), Premeny Československa (DEJ)

**Čas:** 90 minút (trvanie filmu: 40 minút)

**Pomôcky:** počítač, dataprojektor, flipchartová alebo obyčajná tabuľa, fixky alebo krieda, slide v powerpointovej prezentácii s výrokom Jozefa Tisa (príloha č. 5), slide s vysvetlivkami výrazov spomenutých vo filme, kópia listu pozorovateľa č. 4 pre každého žiaka a žiačku

### Ciele:

- o diskutovať o holokauste slovenských Židov, o historickom období Slovenského štátu a povojnových rokoch v kontexte diskriminácie Židov;
- o jasne formulovať negatívny postoj k holokaustu a genocíde;
- o zmeniť sa o súčasných prejavoch antisemitizmu ako aj o prípadoch zľahčovania zločinov druhej svetovej vojny.

### Postup:

1. Pred hodinou pripravte dataprojektor, počítač a reproduktory na premietanie filmu.
2. Pred hodinou si pripravte slide v powerpointovej prezentácii s výrokom Jozefa Tisa z holičského prejavu z roku 1942 (príloha č. 4).

**Evokácia:** 20 minút

3. Opýtajte sa žiakov a žiačok, či existuje podľa nich nejaký skutok, za ktorý by si človek zaslúžil smrť. Ich odpovede za-

píšte na tabuľu (ak sa niektorá z odpovedí bude opakovať, tak zapíšte jej početnosť).

4. Povedzte žiakom a žiačkam, že vyučovacia hodina bude zameraná na postavenie Židov na Slovensku počas 2. svetovej vojny a že v rámci hodiny si pozrú aj jeden dokumentárny film.
5. Opýtajte sa žiakov, čo vedia o situácii Židov na Slovensku počas 2. svetovej vojny. Odpovede zaznamenajte na tabuľu.
6. Opýtajte sa žiakov, čo znamenajú výrazy Gestapo, esesák (SS), Slovenský štát, holokaust a antisemitizmus, ktoré budú spomenuté vo filme. Následne otvorte slide s vysvetlivkami výrazov.

**\*GESTAPO** – nacistická inštitúcia vytvorená ako nástroj na prenasledovanie odporcov nacizmu. Založená bola v roku 1933 v Berlíne. V roku 1946 bola na Norimberskom procese uznaná za zločineckú organizáciu.

**\*SS** – ozbrojená zložka nastickej strany majúca na svedomí zločiny proti ľudskosti v Nemecku a na ním okupovaných územiach.

**\*ESESÁK** – príslušník SS, neboli to iba etnickí Nemci, mnohí príslušníci SS pochádzali z kolaborujúcich krajín.

**\*HOLOKAUST** – výraz označujúci systematické a hromadné prenasledovanie a vyhladzovanie etnických, náboženských či politických skupín za 2. svetovej vojny, ktoré páchala nacistická vláda v Nemecku a jej spojenci.

**\*ANTISEMITIZMUS** – označuje nenávisť a predsudky voči Židom a všetky protižidovské prejavy. Najstaršie formy antisemitizmu siahajú do stredoveku a boli smerované proti židovskému náboženstvu (antijudaizmus). Neskôr sa protižidovské tendencie vyvinuli v rasový antisemitizmus, ktorému dielo Francúza A. Gobineaua „Esej o nerovnosti ľudských rás“ (1853) dodalo pseudovedecký základ. Na dielo nadviazal Adolf Hitler, čo viedlo ku genocíde šiestich miliónov Židov.<sup>50</sup>

7. Tému holokaustu sa venujte pár minút dlhšie a spýtajte sa žiakov, či vedia, do akej miery bolo do holokaustu zapojené Slovensko.

---

**Uvedomenie:** 60 minút

8. Rozdajte žiakom listy pozorovateľa (príloha č. 5) a vyzvite ich, aby si prečítali otázky k filmu a počas filmu sa zamerali na ich zodpovedanie.
9. Cez počítač pustite film "Cesta Magdalény Robinsonovej".
10. Po ukončení filmu dajte žiakom a žiačkam pár minút, aby vyplnili list pozorovateľa.
11. Zvoľte 5 stanovišť a hovorcov pre každú z otázok na liste pozorovateľa. Na každom stanovišti bude flipchartový papier a fixka. Všetci žiaci a žiačky okrem hovorcov sa môžu slobodne pohybovať medzi stanovišťami a pripájať sa k diskusii svojimi postrehmi z listu pozorovateľa. Úlohou hovorcu bude zapisovať postrehy jeho kolegov a kolegyň, zrekapitulovať obsah diskutovaného novoprichádzajúcim spolužiakom a na záver zosumarizovať diskusiu na stanovišti všetkým spolužiakom.

**Reflexia:** 10 minút

12. Ukážte výrok Jozefa Tisa z holičského prejavu z roku 1942 (príloha č. 4)
13. Na záver sa opýtajte žiakov a žiačok a odpovede zapíšte na tabulu:
  - o Myslíte si, že je aj dnes Jozef Tiso niektorými rešpektovaný a uznávaný? (Dokazuje to aj úryvok z rozhovoru s emeritným arcibiskupom bratislavsko-trnavskej arcidiecézy Jánom Sokolom odvysielanom vo filme.)

---

**PRÍLOHA 4**

” *Vraj, či je to kresťanské, čo sa robí so Židmi. Je to ľudské? Nie je to rabovka?... Ja sa pýtam, je to kresťanské, keď sa národ chce zbaviť svojho večného nepriateľa?... že Slovákov židovský živel ohrozoval život, o tom nikoho netreba presviedčať. Bolo by to vyzeralo ešte horšie, keby sme sa neboli od nich včas očistili. A urobili sme tak podľa príkazu Božieho: Slováku, zhod', zbav sa svojho škodcu.*<sup>51</sup>

výrok Jozefa Tisa z holičského prejavu z roku 1942

---

**Poznámky**

**51** KAMENEC, Ivan. 2013. Tragédia politika, kňaza a človeka (Dr. Jozef Tiso 1887 - 1947). Premedia, s. 123.

# LIST POZOROVATEĽA

Aké pocity vo vás film vyvolal?

---

---

---

---

---

Aký bol život Židov počas Slovenského štátu?

---

---

---

---

---

Čo ste si zapamätali z toho, ako vyzeral a fungoval koncentračný tábor?

---

---

---

---

---

Čo zažila Magdaléna Robinsonová po návrate z koncentračného tábora? Myslíte, že tí, čo holokaust prežili dodnes trpia?

---

---

---

---

---

Stretli ste s prejavmi antisemitizmu? Ako by sa dalo proti nim bojovať?

---

---

---

---

---

# ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

---

## Monografie, zborníky a časopisy:

BURYÁNEK, Jan (ed.). 2002. Interkulturní vzdělávání. Příručka nejen pro středoškolské pedagogy. Praha: Člověk v tísni v nakl. Lidové noviny, 84 s., ISBN 80-7106-614-1.

DAVIDOVÁ, Eva. 1995. Romano drom: 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 273 s. ISBN 80-244-0524-5.

ERIKSEN, H. Thomas. 2007. Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. Praha: Triton, 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2.

HEITLINGEROVÁ, Alena. 2007. Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945. Praha: G plus G, 274 s. ISBN 978-80-86103-97-6.

HORVÁTHOVÁ, Emília. 1988. K etnografickej a migračnej dynamike Cigánov. Slovenský Národopis 36, 1/1988.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1998. Můžeme se domluvit. Olomouc: Univerzita Palackého, 129 s. ISBN 80-244-0496-6.

KAMENEC, Ivan. 2013. Tragédia politika, kňaza a človeka (Dr. Jozef Tiso 1887 - 1947). Premedia, 200 s., ISBN 9788089594610.

KANOVSKÝ, Martin. 2001. Lidské druhy a lidská mysl - kognitivní základy etnických klasifikací a stereotypů. In Kol. autorov. Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno: Etnologický ústav AVČR, s. 9-16, ISBN 80-85010-34-8.

KREKOVIČOVÁ, Eva. 2001. Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In Kol. autorov. Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno: Etnologický ústav AVČR, s. 17-36, ISBN 80-85010-34-8.

Kol. autorov. Jeden Svet na školách. Banská Bystrica: Metodicko-pedagogické centrum, 101 s., ISBN 978-80-8041-528-0.

Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2007. Praha: EÚ AvČR v Praze a ÚEE FFMU v Brně v nakl. Mladá fronta, 634 s. ISBN 978-80-204-1712-1.

MANN, B. Arne. 2004. Formovanie identity Rómov na Slovensku po roku 1918. In Kiliánová, G.-Kowalská, E.-Krekovičová, E. (edd.). My a tí druhí v modernej spoločnosti. Bratislava: Veda, s. 452-473, ISBN 978-80-224-1025-0.

MANN, B. Arne. 2011. Rómovia v českých zemiach a na Slovensku. In Soukupová, Blanka (ed.). Úvod do antropologie etnických menšín. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 21-49, ISBN 978-80-87398-17-3.

MOLDA, Rastislav. 2012. „...kde Maďarka, tam hnev; kde Nemkyňa, tam faľeš; kde Cigánka, tam krádež“. Utváranie stereotypov o „iných“ v slovenskej cestopisnej a národopisnej literatúre 19. storočia. In Forum Historiae, roč. 6, č. 2. Dostupné na internete: [www.forumhistoriae.sk/FH2\\_2012/texty\\_2\\_2012/molda.pdf](http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2012/texty_2_2012/molda.pdf) [cit. 2015-08-15].

SALNER, Peter. 1997. Prežili holokaust. Bratislava: Veda, 684 s. ISBN 80-224-0507-8.

SALNER, Peter. 2011. Židovská komunita na Slovensku. In Soukupová, Blanka (ed.). Úvod do antropologie etnických menšín. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 67-80, ISBN 978-80-87398-17-3.

UHLÍKOVÁ, Lucie. 2001. Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. In Kol. autorov. Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno: Etnologický ústav AVČR, s. 49-56, ISBN 80-85010-34-8.

Velký sociologický slovník. 1996. Praha: Karolinum, ISBN 80718431052.

## Internetové zdroje:

[www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/5126\\_narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny-zijuce-na-uzemi-slovenskej-republiky.pdf](http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/5126_narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny-zijuce-na-uzemi-slovenskej-republiky.pdf) [cit. 2015-08-13].

<http://blog.etrend.sk/analiza-dokazala/kto-pobera-davky-v-hmotnej-nudzi-3.html> [cit. 2015-08-13].

[www.slovak-jewish-heritage.org/history-of-jews-in-slovakia.html?&L=1](http://www.slovak-jewish-heritage.org/history-of-jews-in-slovakia.html?&L=1) [cit. 2015-08-13].

[www.ludovakultura.sk/index.php?id=3901&no\\_cache=1&sword\\_list%5B%5D=Žid](http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3901&no_cache=1&sword_list%5B%5D=Žid) [cit. 2015-08-13].

[www.forumhistoriae.sk/FH2\\_2012/texty\\_2\\_2012/molda.pdf](http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2012/texty_2_2012/molda.pdf) [cit. 2015-08-15].

<http://zpravy.e15.cz/zahranicni/politika/slovenska-opozice-si-oblivila-romske-vsi-858457>